

СИТДИКОВА І. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ «ГРАФОСТИЛЬ» В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВОЇ ВАРІАТИВНОСТІ МОВИ

Статтю присвячено визначенню поняття «графостиль».

Ключові слова: функціональні стилі, фоностиль, графостиль.

Статья посвящена определению понятия «графостиль».

Ключевые слова: функциональные стили, фоностиль, графостиль.

The article deals with the definition of the graphical style.

Key words: functional style, style of phonetic, graphical style.

Актуальність статті є обумовленою зростанням ролі письмового мовлення у процесах спілкування та обміну інформацією. Водночас стильова варіативність письмового мовлення залишається поза увагою лінгвістів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні поняття «графостиль» та його типологічних характеристик.

Мета дослідження – на основі аналізу існуючих підходів до визначення функціональних стилів і фонетичних стилів зробити спробу вивести поняття «графостиль».

Спочатку слово «стиль» (від латинського *stilos*) позначало, палички, які використовувалися для написання на навощених табличках, а згодом розширило своє значення й стало означати не тільки знаряддя письма, але й манеру письма, спосіб викладу. У цьому значенні слово «стиль» було запозичено європейськими мовами й лягло в основу вчення про мовні стилі й засоби – стилістики.

У роботах з лінгвістики під стилем зазвичай розуміється:

1) «різновид мови, закріплений в даному суспільстві традицією за однією з найбільш загальних сфер соціального життя й частково відмінний від інших різновидів тієї ж мови за всіма основними параметрами – лексикою, граматиною, фонетикою» [10, С. 494]. У цьому значенні розрізняють три стилі мови: нейтральний, книжковий («високий») і розмовний («низький») [14, С. 8] ;

2) система мовних засобів і ідей, характерних для літературного твору, жанру, автора або літературного напрямку [Там само];

3) загальноприйнята манера, норма мови, типізований спосіб її реалізації (наприклад, наукова лекція, судова мова, побутовий діалог тощо);

4) індивідуальна манера, спосіб, яким виконаний даний комунікативний акт [10, С. 494], характерна манера поведінки, метод діяльності.

Загальновідомо, що між мовою й мовленням, незважаючи на їхній діалектичний зв'язок, є якісна й кількісна відмінність. Як відзначає відомий дослідник М.Н. Кожина [8], ця різниця відбивається й на мовленнєвих і на мовних стилях. Інший лінгвіст, В.П. Мурат [11, С. 9] відзначає, що замість трьох стилів мови поступово складається функціональне різноманіття різних стилів мовлення, які, на відміну від стилів мови, не відбиваються в членуванні самої системи мови, але створюються в мовленні в результаті застосування мови в будь-якій сфері життя». З іншого боку, у того або іншого стилю, як відзначає М.Н. Кожина [8, С. 23], існує своя специфічна тільки для нього насиченість певними мовними засобами (наприклад, художній твір, наукова стаття або газетна передовиця), тобто система мови як би своєрідно розгалужується на певні одиниці. Таким чином, сучасні стилі мови являють собою різновиди мовлення. Кожний із цих стилів не відбиває в цілому всю систему мови, це обумовлено наявністю конкретної мети при спілкуванні в тій чи іншій сфері діяльності, цим обумовлюється наявність різних поєднань мовних засобів у різних функціональних стилях.

Дані міркування приводять дослідників до припущення про те, що існують стилі мови й стилі мовлення. При цьому стилі мови відрізняються один від іншого якісним і кількісним складом мовних засобів. *Стилі мови* являють собою різні сукупності мовних засобів у силу обмеженості їх складу й різної концентрації, насиченості кожного стилю певними, найбільш характерними лише для нього засобами. *Стилі мовлення* різняться між собою не тільки самим складом мовних засобів і концентрацією специфічних для даного стилю мовних засобів, але й різним ступенем повторюваності цих засобів і певною послідовністю їх уживання в тій або іншій сфері

спілкування. Це, на думку М.Н. Кожині, і створює неповторне забарвлення кожного стилю [8, С. 24]. Таким чином, на думку даного автора, щодо складу мовних засобів (якісна характеристика) відповідні стилі мови й мовлення не різняться між собою. Однак, кількісно (щодо насиченості, концентрації, частоти використання мовних засобів) вони різняться суттєво.

Для уточнення даних понять звернемося до визначення В.В. Виноградова: «Стиль мови – це семантично замкнена, експресивно обмежена й доцільно організована система засобів вираження, що відповідає тому чи іншому жанру літератури або писемності, тій чи іншій сфері суспільної діяльності (наприклад, стиль офіційно-діловий, стиль канцелярський, телеграфний і таке ін.), тій чи іншій соціальній ситуації (наприклад, урочистий стиль), тому чи іншому характеру мовних відносин між різними членами й прошарками суспільства» [3, С. 225]. У такому формулюванні стиль характеризується не на основі якогось одного, а з урахуванням декількох принципів: жанрового, функціонального (у відповідності до сфери суспільної діяльності), експресивно-стилістичного й на основі характеру відносин у спілкуванні людей. А.І. Пешковський відзначав: «Ми будемо розуміти під ним (стилем мовлення) користування засобами мови для особливих цілей, додаткових стосовно основної мети всякого говоріння – повідомлення думки». У зв'язку із цим основним у розумінні стилю ми вважаємо цілеспрямованість мовлення, тобто *функціональний принцип*, а саме функціонування мови в тій або іншій суспільній сфері людської діяльності.

За М.Я. Блохом: «Стиль – це система мовних засобів, характерних для того або іншого літературного твору, жанру, автора або літературного напрямку; це – сукупність засобів вираження з погляду їх мети й ефекту; це – різновид мови в конкретній сфері». Вдалим на нашу думку є визначення Долинина К.А.: «Стиль – це насамперед відмінність, виокремлення і суб'єкт дії вибирає якийсь один шлях, один певний спосіб дії, характерний для нього або для всіх у чомусь йому подібних, або взагалі для всіх у схожій ситуації. Стиль виникає там і тільки там, де якась діяльність, спрямована на досягнення певної мети, може здійснюватися різними шляхами, і суб'єкт діяльності може й повинен вибрати один з них» [6, С.7].

Різні автори виділяють неоднакову кількість *функціональних стилів*. Наприклад, Г.Я. Солганик виділяє розмовно-повсякденний, науковий, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний і художній; М.Н. Кожина – офіційно-риторичний, побутово-діловий, науково-технічний, публіцистичний і художній. Підхід Ю.М. Скребнева й М.Д. Кузнец трохи відрізняється від попередніх – при виділенні стилів в англійській мові вони використовують більш загальний розподіл на «книжковий» і «розмовний» стилі, розуміючи під книжковим не обов'язково такий мовний стиль, який уживається тільки в книгах і взагалі в писемній формі мови, а такий, який відрізняється високим ступенем опрацьованості й найбільше повно відбиває норми національної літературної мови; застосовується такий стиль в сфері ділової й суспільної діяльності людей. Розмовним стилем зазначені дослідники називають такий тип мовлення, який уживається в обстановці, що допускає деякі відхилення від зразка літературної мови. Книжний стиль може знаходити застосування не тільки в письмовій мові, але й в усній, наприклад, в ораторському виступі, лекції, офіційній бесіді. З іншого боку, розмовний стиль використовується тільки в бесіді приватного характеру, але й, наприклад, у неофіційній переписці. Терміни «книжковий» і «розмовний» Ю.М. Скребнев і М.Д. Кузнец пропонують замінити на «літературно-відпрацьований» і «вільний», що якомога повніше відбивають суть явищ. Літературно-відпрацьований стиль, на їхню думку характеризується суворою відповідністю всіх форм мови (слововживання, синтаксичної побудови, фонетичного звучання) нормам національної літературної мови. Він існує в низці своїх функціональних різновидів, а саме: публіцистичному (статті, есе), науково-професійному (доповіді, наукові статті, навчальні посібники) і офіційно-канцелярському (договори, юридичні документи, довідки). Вільний стиль – це стиль повсякденного мовного буття. Йому властиві вільніше слововживання, спрощеніша синтаксична побудова, «неповний стиль» вимови. Різновидами цього стилю є літературно-розмовний (нормалізована лексика, нейтральне стилістичне забарвлення) і фамільярно-розмовний (відхилення від літературної норми, уживання «зниженої» лексики, сленгу; синтаксис характеризується вживанням еліпса, недбалістю вимови).

Щодо питання про статус мови художньої літератури й, відповідно, існування художнього стилю поряд з іншими функціональними стилями вчені розділилися на дві групи: І.Р. Гальперин, Р.А. Будагов, Б.Н. Головін, М.Н. Кожина та інші відповідають на це питання позитивно, стверджуючи, що, по-перше, мова художньої літератури функціонує в особливій сфері суспільної діяльності – художньо-образній; по-друге, вони стверджують, що художній стиль відрізняється від інших функціональних стилів мови особливою естетичною функцією; по-третє, художній стиль відрізняється від інших стилів характерною лексикою, хоча відсоток її вживання, як і в будь-якому іншому стилі, невисокий. За твердженням Г.Я. Солганика, кожний стиль має у своєму розпорядженні набір характерних слів і виразів, основна ж маса слів у кожному стилі – це нейтральні, міжстильові слова, на тлі яких і виділяється характерна лексика й фразеологія [14, С. 175]. Це твердження, втім, не заважає зазначеному авторові відносити мову художньої літератури до художнього стилю. Інша група авторів (В.В. Одинцов, Д.Н. Шмельов, В.Д. Левин, О.А. Крилова й ін.) мову художньої літератури до художнього стилю не відносить, зауважуючи, що він «принципово різниться» (В.Д. Левин); більше того, мовні засоби, що використовуються в художніх творах, різні, і бере їх автор з «арсеналу засобів усієї національної мови» [10, С. 59], у той час як у всіх функціональних стилях широко використовується система засобів літературної мови й використання елементів з інших стилів може сприйматися в якості стилістичного прийому. Точки зору про те, що не існує мовних засобів, які б складали систему засобів, що формують художній стиль, дотримується також М.Я. Блох, який стверджує, що «сама художньо-літературна мова відбиває у своїх образних формах усе життя суспільства з його мовою в нескінченних конкретних проявах. Така специфіка художньо-літературної мови, обумовлена загальним призначенням художньої літератури, вимагає встановлення цієї мови та її мовних засобів не в одному ряду з іншими функціональними стилями, а в протиставленні всім іншим типам, стилям і різновидам мовного вираження. За самою суттю художньої літератури в її здобутках представлений увесь складний спектр різновидів мови у фрагментах, переломлених конкретними завданнями кожного окремого художнього твору» [1, С. 254].

Слід зазначити, однак, що розподіл на функціональні стилі в цілому досить утруднений в силу їх мінливості (характерні ознаки можуть бути описані тільки для якогось періоду розвитку мови) і взаємного проникнення й переплетіння, особливо в живій розмовній мові. На це, до речі, указував В.В. Виноградов, помітивши, що стилі, перебуваючи в тісній взаємодії, можуть частково змішуватися й проникати один в іншій.

Графостилі не можуть бути відокремленими від функціональних стилів. При стильовій диференціації мови графічні засоби можуть виступати як основні, але можуть також корелювати з фонетичними, лексико-граматичними засобами, тощо. Передбачається, що існує зв'язок стилістичних засобів різних рівнів мовної системи: графічного, фонетичного, лексичного, синтаксичного, морфологічного. Як відзначають дослідники, один і той самий функціональний стиль характеризується засобами, які використовуються в певній мовній ситуації для певних цілей» [17, С. 99]. Це спричиняє зміни в реалізаціях, наприклад, фонетичного рівня відповідно до прагматичних завдань, які вирішують стилі (Н.А. Портнова). Таким чином, на думку Н.А. Портнової, фонетичний стиль визначається фонетичним аспектом функціонального стилю й тональністю, тобто кожному функціональному стилю властивий відповідний стиль вимови.

Продовжуючи цю думку, можна говорити про те, що функціональні стилі різняться і за набором та комбінацією графічних засобів. Враховуючи зростаючу роль письмової комунікації у сучасному суспільстві, яке можна охарактеризувати як інформаційне, вважаємо за потрібне визначити поняття «графостиль» оскільки функціональний стиль має не тільки відповідний стиль вимови а і вирізняється власними графічними характеристиками. Розглянемо спочатку існуючі визначення поняття «фоностиль».

Інтерес до поняття «фоностиль» значно зріс в останні роки. Різні автори використовують різні терміни: «тип вимови», «стиль вимови», «вимовний стиль», «фонетичний стиль» («різновид сукупності фонетичних засобів усіх рівнів фонетичної системи мови, властивих мовному висловленню в даній формі й у певній мовленнєвій ситуації» [5, С. 7] і т.ін. Прийнятий термін «фонетичний стиль» або «фоностиль», під яким розуміється сукупність сегментних і супraseгментних характеристик, що використані для

виконання певних функцій у конкретній сфері комунікації або «сегментні й супрасегментні засоби, реалізовані в конкретній екстралінгвістичній ситуації» [16, С. 19]. Дане визначення фоностиля подібне до вже згаданого вище, однак, на наш погляд, воно носить більш уточнюючий характер. Ю.М. Скребнев серед факторів, що впливають на вибір мовцем мовних засобів, називає: 1) характер ситуації даного мовного акту (офіційна чи ні, урочиста або невимушена і т.д.); 2) відносини мовця і адресата, тобто врахування ступеня близькості між мовцем і слухачем; 3) усвідомлення цілей мовного спілкування – наукове пояснення, передача емоційного відношення мовця до предмета розмови. Ю.А. Дубовский приводить інший розподіл: об'єктивні фактори мовленнєвої ситуації, що не залежать від співрозмовників, а саме: форма (монолог, діалог), вид мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, цитування), спосіб спілкування (прямоконтактний або за допомогою технічних засобів), зовнішні умови спілкування (перед великою аудиторією або невеликою групою слухаючих), стилістична установка мовного акту (офіційна-неофіційна) тощо. Інші групи факторів залежать від мовця або співрозмовника й визначаються: їх віком, соціальним статусом, територіальною приналежністю, ступенем підготовленості мовця (спонтанне, квазіспонтанне й підготовлене мовлення), професією мовця [8, С. 15]. На думку М.А. Соколової, ці фактори діляться на дві групи: стилеформуючі й стилемодифікуючі. Група стилеформуючих факторів виражає стратегію мовця й включає мету висловлювання й тему. Кожен з варіантів допускає вибір різних фонетичних засобів з метою здійснення ефективної комунікації. Група стилемодифікуючих факторів включає такі екстралінгвістичні фактори, як відношення мовця до самої ситуації спілкування, до того, що він говорить або чує; форму комунікації (монолог, діалог або полілог); ступінь формалізованості ситуації й дискурсу (формальна/неформальна). Тут мають значення такі додаткові фактори, як соціальний статус мовців і характер публічності (публічне/непублічне мовлення); ступінь підготовленості (підготовлене/спонтанне мовлення) [16, С. 21]. Роль названих факторів у продукуванні текстів різна: деякі, наприклад, ступінь підготовленості, відіграють вирішальну роль, інші (наприклад, кількість слухачів) – другорядну роль. Можна говорити про те, що

всі стилемодифікуючі фактори взаємопов'язані й тільки їх сукупність і певна комбінація утворюють фоностиль.

Відомо, що перераховані екстралінгвістичні фактори комунікативної ситуації, що беруть участь у формуванні фоностіля, корелюють із різними фонетичними характеристиками, які відіграють на рівні сприйняття тексту стиледиференціюючу роль. М.А. Соколова відмічає наступні засоби: «делімітація, акцентуація значеннєвих центрів, а також тональні зміни: тональний діапазон, тональний рівень і напрямок рух тону, гучність, темп мовлення (який включає швидкість вимови й паузи), ритм, тембр і інші компоненти інтонації [16, С. 29-30]. Якщо розглядати ці компоненти більш докладно, то можна відзначити, що делімітація (членування) письмового й усного тексту, на думку лінгвістів, здійснюється по-різному й характеризується різним набором просодичних параметрів, але їх елементи можуть збігатись. Так, абзацу в письмовій мові відповідає фоноабзац, реченню – фраза.

Допускаючи, що при складанні класифікації стилів дослідники можуть використовувати різні критерії, ми, проте, вважаємо, що в основі класифікації повинні бути явно виражені фактори виділення. У якості основного критерію виділення встановлюється «мета комунікації в сукупності з іншими екстралінгвістичними й соціальними факторами» [16, С. 31]. Відповідно до цього критерію, а також при урахуванні характеру взаємин між учасниками комунікативного акту, ступеню підготовленості, кількості комунікантів спробуємо визначити *графостиль* як сукупність графічних засобів сегментного і супрасегментного рівнів реалізованих з певною метою у конкретній комунікативній ситуації і виконуючих певні функції.

При аналізові факторів, які беруть участь у формуванні графостіля, корисно розглядати їх з урахуванням соціальних ролей, носіями яких є комуніканти. Учасники мовленнєвого акту різняться між собою за соціальними ролями і за манерою виконання цих ролей.

Важливим компонентом ролі є те, на що очікують інші члени суспільства (експектація). Відповідність експектаціям має місце на всіх рівнях мови. Кожний функціональний стиль має певний набір графічних засобів спрямований на реалізацію комунікативна

прагматичного завдання. У роліві експектації включені цілком конкретні графічні засоби реалізації висловлення.

Так SMS–повідомлення використовують розділові знаки в якості графічного матеріалу для смайлів, завдяки чому повідомлення є емоційно забарвленим. Графічне оформлення, що йде всупереч рольовим експектаціям може спотворити мовленнєвий акт настільки, що результат буде протилежним очікуваному. Наприклад, важко уявити наявність смайлів в офіційному спілкуванні, тощо.

Як і функціональні стилі, графостилі не існують відокремлено. Залежно від мети комунікації, комунікативної ситуації в цілому вони можуть переплітатися, доповнюючи один одного. Кожний графостиль характеризується певним співвідношенням типологічних характеристик, головними з яких, є письмова форма, ступінь підготовленості (підготовлений/спонтанний), число комунікантів, характер взаємин між учасниками комунікативного акту (офіційні/неофіційні).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальших дослідженнях стилеформуєчих можливостей графічних засобів мови з урахуванням впливу стилемодифікуючих (екстралінгвістичних) факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Блох М.Я.* Идеи ученого в ретроспективе и перспективе//И.Р. Гальперин. Избранные труды. – М.: Высшая школа, 2005.
2. *Великая Е.В.* Просодия как фактор стилеобразования (экспериментально-фонетическое исследование на материале английской сценической и спонтанной речи): дис. ... д-ра філол.н.: спец. 10.02.04./ Е.В. Великая //МГПУ., – М. 2010, – 418 с.
3. *Виноградов В.В.* О задачах истории русского литературного языка преимущественно XVII-XIX вв. Известия АН СССР, ОЛЯ. В. 3. – М., 1946.
4. *Виноградов В.В.* Итоги обсуждения вопросов стилистики. «Вопросы языкознания», № 1. – М., 1955.
5. *Гайдучик С.М.* Фоностилистический аспект устной речи: Авторефр. дис. ... доктора філол. наук. – Ленинград, 1973.
6. *Долинин К.А.* Об основных свойствах разговорной речи и некоторых синтаксических особенностях французской речи. – Горький, 1968.
7. *Дубовский Ю.А.* Анализ интонации устного текста и ее составляющих. – Минск, 1978.
8. *Дубовский Ю.А.* Просодические контрасты в языке. Уч. пос. – Симферополь: СГУ, 1983.
9. *Кожина М.Н.* О понимании стиля и места языка художественной литературы среди функциональных стилей. – Пермь, 1962.
10. *Крылова О.А.* Лингвистическая стилистика. – М.: Высшая школа, 2006.
11. *ЛЭС* – М.: «Советская энциклопедия», 1990. – С. 494.
12. *Мурат В.П.* Об основных проблемах стилистики. – М.: МГУ, 1957.
13. *Скрёбнев Ю.М.* Очерк стилистики. – Горький, 1975.
14. *Солганик Г.Я.* Стилистика текста. – М.: Флинта:Наука, 2005.
15. *Стилистика английского языка.* – Ленинград, 1960. – С. 8.
16. *Теоретическая фонетика английского языка.* – М.: Высшая школа, 1991.
17. *Фрейдина Е.Л.* Публичная речь и ее просодия. – М.: «Прометей», 2005.
18. *Щерба Л.В.* Фонетика французского языка. – М., 1953.
19. *Yakubovich, V.* An Introduction to English Phonetics and Phonology. – Ryatigorsk: PGLU, 2001.
20. *A. Cruttenden.* Intonation. – Cambridge, etc. 1986.